МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

ІНСТИТУТ ФІЛОСОФІЇ ім. Г. СКОВОРОДИ НАН УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. М. ДРАГОМАНОВА

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ» ім. І. СІКОРСЬКОГО

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ IX МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
«ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ»

REPORTS OF THE IX INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE “A PERSON, A SOCIETY, COMMUNICATIVE TECHNOLOGIES”

м. Харків, 21–22 жовтня 2021 р.

Харків
2021

УДК 740+656+338
ББК 87
Л 93

Головні редактори:

Панченко С. В. – доктор технічних наук, професор, академік Транспортної академії України, ректор Українського державного університету залізничного транспорту

Андрущенко В. П. – доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік Національної академії педагогічних наук України, заслужений діяч науки і техніки України, ректор Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова

Редакційна колегія:

Абашнік В. О. – *д-р філос. наук, професор*
Бакланов О. М. – *д-р хім. наук, професор*
Близнюк Л. М. – *канд. філол. наук, доцент*
Ватуля Г. Л. – *д-р техн. наук, професор*
Вельш В. – *габілітований д-р філос. наук, професор*
Даніл'ян В. О. – *канд. філос. наук, доцент*
Дудін О. А. – *канд. техн. наук, доцент*
Змій С. О. – *канд. техн. наук, доцент*
Колеснік К. Е. – *канд. іст. наук, доцент, академік ТАУ*
Куценко М. Ю. – *канд. техн. наук, доцент*
Новіков Б. В. – *д-р філос. наук, професор*
Павлов В. І. – *канд. філос. наук, доцент*
Панченко В. В. – *канд. техн. наук,доцент*
Петрушов В. М. – *д-р філос. наук, професор*
Соломніков І.В. – *канд. екон.наук, ст. викладач*
Толстов І. В. – *канд. філос. наук, доцент*
Устенко О. В. – *д-р техн. наук, професор, академік ТАУ*

Затверджено до друку Вченою радою Українського державного університету залізничного транспорту (протокол № 9 від 22.09.2021 р.)

Л 93 Людина, суспільство, комунікативні технології : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. 21–22 жовтня 2021р. / відп. за випуск Н. В. Алєксєєнко. Харків : ДІСА ПЛЮС, 2021. 340 с.
ISBN 978-617-7927-79-1

УДК 740+656+338

Друкується в авторській редакції

ISBN 978-617-7927-79-1

© Авторський колектив, 2021

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

АБАШНІК В.О., *д. філос. н., професор*
Харківський національний медичний університет,
Харків, Україна

ВОЛОДИМИР ЧУЧМАРІВ (1898–1978) ЯК ДОСЛІДНИК ФІЛОСОФІЇ СПІНОЗИ

Головний герой даної теми, як то часто буває в історії української філософії, забутий дослідниками. На сьогодні немає жодної статті, не кажучи вже про окремі видання, які були б присвячені цьому харківському філософу та науковцю. Залишається також багато білих плям у його біографії та творчості, хоча на даний момент вдалося реконструювати деякі важливі моменти його діяльності у Харкові та віднайти його філософські твори цього періоду.

Володимир Іванович Чучмарів (також Чучмарьов), як він підписував себе у харківський період, або Чучмарев, як він писав своє прізвище уже пізніше, народився у 1898 році. Точне місце народження до сих пір встановити не вдалося, але відомо, що він навчався у гімназії міста Луганська. На час приходу більшовиків до Харкова у 1919 р. Володимир Чучмарів вже був тут, однак у списках студентів Харківського університету його прізвище не фігурує. Як відомо, більшовики закрили Харківський університет 20 липня 1920 року, на базі якого виникли декілька навчальних та науково-дослідних закладів. Зокрема влітку 1920 р. була відкрита Академія теоретичних знань, котру пізніше перетворили на Харківський інститут народної освіти (ХІНО) [1, 990].

Саме в ХІНО навчався Володимир Чучмарів, після закінчення якого він викладав філософські дисципліни в різних навчальних закладах Харкова. Так, починаючи з 1925 р., він читав курси з історичного матеріалізму у Харківському музично-драматичному інституті (зараз це будівля по вулиці Полтавський шлях, 30). На цей період припадає активна публіцистична діяльність Володимира Чучмаріва. Зокрема він оприлюднив такі праці: «Материализм Дидро» (1925) [6], «Спіноза, як матеріяліст. До переоцінки сучасної ідеалістичної традиції» (1926), «Материализм Спинозы: К переоценке идеалистической традиции» (1927), «Атеїзм Спінози» (1927; 1930), «Проблема походження релігії в освітленні Спінози та сучасної науки» (1929).

Білими плямами у біографії Володимира Чучмаріва поки залишаються 1930-ті роки та період Другої світової війни. Відомо, що на початку 1930-х років він переїхав з Харкова до Москви, де після війни викладав у різних навчальних закладах. Також він публікував свої статті у часопису «Вопросы философии», наприклад, в 1948 р. вийшла стаття «О заметках М.В. Ломоносова к его диссертации». Досить відома його пізня робота «Г.- В. Лейбниц и русская культура: Из истории международных научных и культурных связей» (1968). Особливістю останньої публікації було те, що тут автор оприлюднив факсиміле листа Г.В. Ляйбніця до царя Петра І від 16 січня 1712 р., в якому він пропонував заснувати наукову академію у Санкт-Петербурзі [5]. На даний момент вдалося установити, що в останнє Володимир Чучмарів згадується у радянській літературі у 1978 році, але чи є цей рік також останнім у його житті, на жаль, нам поки невідомо.

Щодо наукових публікацій Володимира Чучмаріва у Харкові слід сказати, що деякі з них вийшли у часопису «Червоний шлях». Як відомо, цей часопис був громадсько-політичним і літературно-науковим місячником, котрий заснували у 1923 р. у Харкові, та котрий виходив до лютого 1936 р. Першими редакторами журналу були відомі державно-партійні діячі того часу: Г. Гринько, якого у зв'язку з його переходом на роботу до Москви з середини 1923 р. змінив О. Шумський. Останній був усунений від обов'язків редактора у 1926 р. та звільнений від обов'язків народного комісара освіти УРСР. Потім редакторами «Червоного шляху» стали М. Яловий та М. Хвильовий, котрих також звільнили із-за ідеологічних причин, а у 1927 р. редакцію очолив Володимир Затонський.

До редакції «Червоного шляху» в різні часи входили письменники, філософи, політичні діячі, наприклад, Микола Скрипник, Павло Тичина, Володимир Юринець. Однією із заслуг «Червоного шляху» було те, що він став важливим українським літературним та філософським осередком. На його шпальтах виходили твори таких авторів, як А. Головко, П. Тичина, М. Йогансен, В. Сосюра, В. Підмогильний, М. Рильський, М. Зеров. Окрім цього, часопис «Червоний шлях» відіграв важливу роль у становленні міжнародних контактів, зокрема й із західноукраїнськими культурними діячами.

У часопису «Червоний шлях» публікувалися також філософські, історичні, соціологічні, політичні та інші праці. Серед них були статті Володимира Чучмаріва (інколи він також підписувався як Чучмарьов). У цьому сенсі важливою була його робота «Спіноза, як матеріяліст. До переоцінки

сучасної ідеалістичної традиції», яка вийшла двома частинами у № 1 та № 2 даного часопису за 1926 рік. Пізніше ця робота була перекладена автором та надрукована російською мовою під назвою «Материализм Спинозы: К переоценке идеалистической традиции» (1927) [7].

На початку статті «Спіноза, як матеріяліст. До переоцінки сучасної ідеалістичної традиції» Володимир Чучмарьов вказує свою мету: «В роботі, що ми пропонуємо увазі читачів, ми ставимо завдання: систематично викласти матеріалістичні моменти спінозового світогляду. Це завдання визначує й межі нашого дослідження: в ньому ми обмірковуємо не загальні філософські питання, зв'язані з творчістю Спінози, але розбираємо тільки ті матеріалістичні елементи його системи, що залишилися зовсім не зачеплені й не освітлені в ідеалістичних дослідженнях» [3, 131]. Далі автор намагається довести свою тезу, посилаючись та аналізуючи відповідні праці про Спінозу таких авторів, як Людвіг Фойербах, Фрідріх Енгельс, Георгій Плеханов та інші [3, 133].

Як відомо, нідерландський філософ Бенедикт Спіноза оприлюднив спочатку свій твір «Основи філософії Декарта» (1663), який так і залишився єдиною роботою, опублікованою за життя мислителя з зазначенням справжнього імені автора. Потім вийшли його «Богословсько-політичний трактат» (1670) та «Етика, доказана геометричним методом» (1677). Саме у «Богословсько-політичному трактаті» Бенедикт Спіноза виступає з критикою релігії і доводить тезу про свободу дослідження та викладення Біблії, внаслідок чого тогочасні та пізніші богослови й філософи вважали його атеїстом.

Названій тематиці також присвячена робота «Атеїзм Спінози» Володимира Чучмаріва, котра вийшла у двох статтях окремими частинами у часопису «Червоний шлях» за 1927 р. Тут харківський автор надав досить широкий аналіз поглядів Бенедикта Спінози, які він виклав у «Богословсько-політичному трактаті» (1670). Вказана робота Володимира Чучмаріва пізніше була оприлюднена як окреме видання під назвою «Атеїзм Спінози: Розділ з історії атеїзма» (Харків, 1930).

Щодо філософського аналізу позиції Бенедикта Спінози у цій роботі слід вказати на таке. По-перше, Володимир Чучмарів добре володіє темою, тобто детально проштудіював роботи самого Спінози та відповідну дослідницьку літературу. Зокрема, він досить слушно цитує та вказує на важливі тези нідерландського мислителя, наприклад, його положення у «Богословсько-політичному трактаті»: «Філософія повинна бути відокремлена від теології». При цьому Володимир Чучмарів вивчив та посилається не лише на твори

Спінози, але і на його листування, зокрема на листування Спінози з його товаришем Ольденбургом [2, 92].

По-друге, харківський автор знайомий із рецепцією та критикою позиції Бенедикта Спінози у працях відомих філософів та богословів, причому як його сучасників, так і представників наступних поколінь. Зокрема Володимир Чучмарів згадує сучасних Спінозі богословів – фон Мансфельда, Музеуса, Спіцеліуса та інших [2, 92]. Також він називає більш пізніх філософських критиків Бенедикта Спінози, наприклад, німецьких філософів Християна Вольфа та Г.В. Ляйбніця, ірландського мислителя Джорджа Берклі та інших [2, 94].

Позиції відомих філософів 19-го та початку 20-го століть, які досліджували творчість Бенедикта Спінози, також отримують критичну оцінку у праці «Атеїзм Спінози» Володимира Чучмаріва. Так, погляди відомого німецького неокантіанця Вільгельма Віндельбанда у його праці «Прелюдії» (1904) харківський філософ характеризує наступним чином: «У традиційному освітленні неокантіанського коментатора історії філософії Віндельбанда, Спіноза був показаний як «упоєна богом людина», а вся його система дістала у Віндельбанда таке освітлення, що основа її була у буцімто «величному спогляданні божества». Думка Віндельбанда не є якийсь виняток; зате вона є типовий зразок плоского і некритичного ставлення читацьких кіл до найскладніших проблем спінозівської філософії» [2, 93].

По-третє, дуже важливим індикатором позиції Володимира Чучмаріва у праці «Атеїзм Спінози» є його дискусії, або просто цитування російських та ранніх радянських марксистів. Зокрема, він посилається як на певний авторитет на працю про Спінозу відомого вже на той час радянського марксиста Абрама Деборіна, який випустив свою статтю у часопису «Под знаменем марксизма» (1927). Натомість Володимир Чучмарів досить критично ставиться до роботи «Спиноза и материализм» у часопису «Красная новь» (1925) відомої російської політичної діячки та мислительки Любові Аксельрод [2, 95].

Далі, по-четверте, Володимир Чучмарів в своєму аналізі поглядів Спінози акцентує увагу на його критиці релігії, зокрема в «Богословсько-політичному трактаті». При цьому харківський філософ пише: «Думки, що висловив Спіноза про походження релігійних поглядів, не остались забуті і не загинули. В сучасній генетичній соціології їх воскресили дві теорії: 1) теорія, що виводить релігію з почуття страху перед дикими тваринами і 2) теорія, що релігія виникла на основі страху людини перед смертю» [2, 96]. Таким чином, Чучмарів вказує не лише на історичну значимість позиції Спінози, але й на його

актуальність у вказаному контексті на початку 20-го століття. При цьому він апелює до таких праць тогочасних авторів, як «Історія релігії» Мензиса, «Доісторичний побут людини» Тейлора, «Початок цивілізації» Леббока та ін.

У цьому сенсі цікавими є посилання Володимира Чучмаріва також на інших тогочасних авторів, наприклад, таких, як відомий радянський письменник та політичний діяч Анатолій Луначарський. Згадує він і працю «Атеїзм та його історія в Європі» (1922) відомого німецького філософа Фріца Маутнера, який тут представив ґрунтовний аналіз виникнення та еволюції атеїстичних напрямків.

Але, на жаль, в дусі радянської ідеології 1920-х років Володимир Чучмарів при досить об'єктивному та детальному аналізі поглядів Спінози й критичному огляді тогочасної дослідницької літератури все ж таки приходить до досить сумнівних висновків та пише: «Кінчаючи характеристику спінозівської теорії про походження релігії, ми повинні згадати ще про одну важливу обставину: ця теорія носить не тільки діалектичний і матеріалістичний характер, але ще свідчить про атеїстичні погляди її творця» [2, 104].

Щодо цього висновку Володимир Чучмаріва можна ще за певних умов погодитися стосовно атеїстичних мотивів у роздумах Бенедикта Спінози (власне кажучи, саме на це вказували Ляйбніц, Вольф, Шопенгауер та інші мислителі). Однак, важно побачити діалектичний і матеріалістичний характер у «Богословсько-політичному трактаті» Спінози, як то пише Володимир Чучмарів. Це той випадок, коли автор зробив досить ґрунтовний аналіз позиції мислителя, але наприкінці виказав зовсім не ті висновки, які можуть слідувати з такого аналізу. Інша справа, що такі висновки були викликані тогочасною радянською та марксистською ідеологією.

У Харкові Володимир Чучмарів друкував свої праці не лише у часопису «Червоний шлях». Іншим важливим часописом цього часу був «Прапор марксизму», який виходив як орган Українського інституту марксизму-ленінізму та мав наступні розділи: філософія, соціологія, економіка, історія, національне питання. Саме в цьому часопису, у №1 за 1929 р. вийшла стаття «Проблема походження релігії в освітленні Спінози та сучасної науки» Володимира Чучмаріва. Тут він вже дещо розширює свою інтерпретацію філософії Спінози, критично аналізує різні дослідження, але його головна теза залишається попередньою. Це чудово видно із наступної цитати харківського автора: «В питанні про генезис релігії Спіноза йшов нога в ногу з матеріалістами та атеїстами всіх часів і народів» [4, 21].

В якості основних висновків можна сказати наступне. По-перше, Володимир Чучмарів під час свого Харківського періоду, тобто в 1920-х роках, був важливим представником української філософії. По-друге, у своїх історико-філософських працях він демонстрував широку ерудицію, знання історичних та актуальних досліджень, зокрема щодо творчості Бенедикта Спінози. Хоча, по-третє, висновки харківського автора щодо матеріалізму та атеїзму нідерландського філософа не завжди співпадали як з його власними роздумами, так і з тезами самого Бенедикта Спінози.

Список використаної літератури

1. Абашнік В.О. Філософія права у Харківському університеті в 1804–1920 рр. *Велика українська юридична енциклопедія: у 20 томах. Том 2: Філософія права / Ред. С.І. Максимов*. Харків: Право, 2017. С. 981–990.

2. Чучмарів В. Атеїзм Спінози. *Червоний шлях. Громадсько-політичний і літературно-науковий місячник.* 1927. №9–10 (53). С. 91–115; №12 (57). С. 95–116.

3. Чучмарьов В.І. Спіноза, як матеріяліст. До переоцінки ідеалістичної традиції. *Червоний шлях. Громадсько-політичний і літературно-науковий місячник.* 1926. №1 (34). С. 131–153; №2 (35). С. 94–120.

4. Чучмарьов В. Проблема походження релігії в освітленні Спінози та сучасної науки. *Прапор марксизму. Орган Українського інституту марксизму-ленінізму.* 1929. №1. С. 5–21.

5. Чучмарев В.И. Г.-В. Лейбниц и русская культура. Из истории международных научных и культурных связей. Москва: Высшая школа, 1968. 48 с.

6. Чучмарев В.И. Материализм Дидро / В.И. Чучмарев. Харьков: Гос. изд-во Украины, 1925. 71 с.

7. Чучмарев В.И. Материализм Спинозы. К переоценке идеалистической традиции / В.И. Чучмарев. Москва; Ленинград: Московский рабочий, 1927. 132 с.

ЗМІСТ

Привітальна промова ректора Українського державного університету залізничного транспорту С. Панченка **3**

Привітальна промова проректора з наукової роботи Українського державного університету залізничного транспорту Г. Ватулі **4**

СЕКЦІЯ І. ФІЛОСОФСЬКІ ТА ГУМАНІТАРНІ НАУКИ

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ ТА СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

АБАШНІК В.О. Володимир Чучмарів (1898–1978) як дослідник філософії Спінози **5**

АБАШНІК У.В. Геерт Кайль та аналітична філософія в Німеччині **11**

АНДРУЩЕНКО В.П. Академічна мобільність як запорука ефективності вищої освіти **15**

ГРИНЬОВА Д.А. Антикітерський корабель: історія дослідження **19**

ГУЖВА А.А. «Етика Авраама»: назустріч комунікативному розуму **22**

ДАНІЛ'ЯН В.О. Соціально-економічні наслідки пандемії COVID-19 для українського суспільства **25**

ДАНІЛ'ЯН В.О., ВОРОБЙОВА А.А., НАГОРНА А.Є. Актуальні проблеми філософської науки в добу глобалізації **28**

ДАХНІЙ А. Й. Феномен «позитивно-прекрасної людини» у сучасному світі у контексті екзистенцій них мотивів романів Ф. Достоєвського **30**

ЗАГОРУЛЬКО О.А. Еволюція поглядів Євгена Чикаленка щодо вирішення аграрного питання в Російські імперії **40**

KOMMEDAL O. Johan Galtung's theory of structural violence and peaceful transformation of conflicts **45**

ЛЮБИВИЙ Я.В. Рефлексія як механізм відтворення та конструювання ідентичності: цивілізаційний аспект **47**

ПАВЛОВ В.І., АГУЛОВ В.В. Г.-Г. Гадамер: герменевтичний метод як «універсальний аспект філософії» **52**

ПЕТРУШОВ В.М. Людвиг Вітгенштайн і його «логіко-філософський трактат» (до 100-річчя виходу у світ) **59**

САБАДУХА В.О. Метафізична теорія особистості як відповідь на глобальні виклики **65**

Наукове видання

ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ

МАТЕРІАЛИ IX МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ «ЛЮДИНА, СУСПІЛЬСТВО, КОМУНІКАТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ»

REPORTS OF THE IX INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL CONFERENCE "A PERSON, A SOCIETY, COMMUNICATIVE TECHNOLOGIES"

м. Харків, 21–22 жовтня 2021 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний. Гарнітура Times ET.
Умов. друк. арк. 19,76. Наклад 120 прим. Замов. № 1019/9-21.

Видавництво ТОВ «ДІСА ПЛЮС»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: серія ДК № 4047 від 15.04.2011 р.
61029, м. Харків, шосе Салтівське, буд. 154. Тел. (057) 768-03-15,
e-mail: disadruk@gmail.com

Надруковано з готових оригінал-макетів у друкарні ФОП Петров В. В.
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис № 2400000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79в, к. 137, тел. (057) 778-60-34.
e-mail:bookfabrik@mail.ua